

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה כב: מלאכת יום טוב (13): גדרי מלאכת הבערה
ביום טוב

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה כב: מלאכת יום טוב (13): גדרי מלאכת הבערה ביום טוב

*

רקע

בירושלמי יש למלאכת הבערה מעמד מיוחד. הראשונים דנים בדברי הירושלמי, בשיטת הבבלי ובפסק ההלכה.

מקורות

- א. גמ' כב:--כג. "איבעיא להו מהו לעשן... על גבי חרס מותר"
ירושלמי פ"ה ה"ב, "מהו להדליק נר של אבטלה... לא תאסור ולא תישרי"
- ב. רש"י ד"ה מותר
תוס' ד"ה על
רא"ה ד"ה אמר רב יהודה
- ג. רשב"א ד"ה גרסינן בירושלמי
- ד. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"א ה"ד
- ה. עבודת הקדש לרשב"א, בית מועד שער ג פרק ג סי' ה
- ו. שו"ע סי' תקיד סע' ה ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ל-לא]

ירושלמי פ"ה ה"ב, "מהו להדליק נר של אבטלה... ולא תישרי"
מהו להדליק נר של אבטלה חזקיה אמר אסור מתניתא פליגא על חזקיה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת בשבת אין את מבעיר אבל מבעיר את ביום טוב אין תימר בדברים שיש בהן אוכל נפש אנן קיימין והכתיב אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם אלא כי נן קיימין בנר של אבטלה אמר רבי אבונה ותניי תמן בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין רבי נחום אחוי דרבי אילא בעא קומי רבי יוחנן אמר ליה לא תאסור ולא תישרי.

רא"ה ד"ה אמר רב יהודה

אמר רב יהודה על גבי גחלת אסור מפני שהוא מכבה על גבי כלי חרס מותר. פירוש דליכא מכבה דאין הכלי נוגע בגחלים וליכא מבעיר שאין האור נאחז בהן כלל אלא שהן כלין. ונראה שאף בזה לא התירו אלא לעשן פירות דנראה קצת כאוכל נפש אבל לא להריח.

רשב"א ד"ה גרסינן בירושלמי

גרסינן בירושלמי בשלהי מכילתין מהו להדליק נר של אבטלה חזקיה אמר אסור מתניתא פליגא על חזקיה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת בשבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביי"ט אין תימר בדברים שיש בהם אוכל נפש אנן קיימין והכתיב אך אשר יאכל לכל נפש וגו' אלא כי נן קיימין בנר של אבטלה אמר רב אבין תני ב"ש אוסרים וב"ה מתירים ר' נחום אחוה דר' אילא בעי קמי ר' יוחנן א"ל לא תאסור ולא תישרי. ואמרו בתוס' דגמרא דילן ליכא למידק דאסור מדקא אסר הכא מבעיר דהכא שאני שמבעיר לצורך מלאכה הא במבעיר לבטלה לא שמענו, ומהא [דירושלמי] משמע דאסור כיון דר' יוחנן לא רצה להתיר.

תורת אמך, ביצה כב:-כג.

ספר בית מועד להרשב"א שער ג פרק ג סי' ה
ויראה לי שמותר להדליק נרות בלילות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שהרי יש כאן צורך מצות
היום שאם אין נרות דולקות לא יתאספו שם העם להתפלל, ומתוך שהותרה הבערה לצורך אוכל
נפש הותרה שלא לצורך כל שיש צורך היום קצת, והרי זה כהוצאת ספר תורה לקרות בה. ובימים
שאינן בהם צורך רק לכבוד, יראה לי שכל כיוצא בזה אין מורין לא לאסור ולא להיתר והבא להדליק
אין מונעין אותו.

הסבר הסוגיה

מהו להדליק נר של אבטלה חזקיה אמר אסור מתניתא פליגא על חזקיה... רבי יוחנן
אמר ליה לא תאסור ולא תישרי. [ירושלמי פ"ה ה"ב]

בירושלמי יש דיון האם מותר להדליק נר של אבטלה, זאת אומרת נר שאינו לצורך יום
טוב. חזקיה אוסר ומתניתא מתירה שהתורה אסרה הבערה ביום השבת בלבד, שנאמר: "לא
תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", בשבת אסור וביום טוב מותר. מפרש התוס' [כג].
ד"ה עלן שהמחלוקת בירושלמי נובעת מהמחלוקת האם הבערה ללאו יצאה או לחלק יצאה.
חזקיה סובר שהבערה מלאכה מל"ט מלאכות האסורות בשבת, והתורה מנתה אותה
בפירוש, ללמד שיש חילוק מלאכות בשבת, וחייבים חטאת על כל מלאכה. כיוון שהבערה
מלאכה מל"ט מלאכות, האיסור ביום טוב "כל מלאכה לא יעשה בהם" כולל גם אותה.
המתניתא סוברת שהבערה ללאו יצאה, התורה מנתה מלאכת הבערה מפני שאינה כלולה
בל"ט מלאכות וחייבים עליה לאו ולא סקילה. כיוון שהמלאכה אינה כלולה בל"ט מלאכות
אין חייבים עליה ביום טוב.

מסקנת הירושלמי כרבי יוחנן "לא תאסור ולא תישרי", מהדין ש"לא תאסור" מוכח שרבי
יוחנן מקבל מבחינה עקרונית את שיטת המתניתא, ולדעתו אין להורות הלכה זו ברבים.
לדעת הרמב"ם הדיון בירושלמי אינו בדין הבערה האם לחלק יצאה או ללאו יצאה, אלא
בדין מתוך. הרמב"ם סובר שדין מתוך נאמר בהוצאה והבערה בלבד, ושתי מלאכות אלו
מותרות אף שלא לצורך המועד. לשיטה זו ברור שמותר להדליק נר של אבטלה ביום טוב.

בדיון על עישון פירות ביום טוב אומר רב יהודה שאסור לעשן פירות על גבי גחלת,
ומותר לעשן פירות על גבי חרס. בעישון פירות עושים שתי מלאכות, מלאכת הבערת אבקת
הבשמים ומלאכת כיבוי הגחלים. בעישון על גבי חרס אין מלאכת כיבוי, אבל יש מלאכת
הבערה. בשלמא לשיטת הרמב"ם שהבערה הותרה אף שלא לצורך, דינו של רב יהודה
ברור, כיבוי אין בעישון על גבי חרס, והבערה מותרת, אבל לשיטת שאר הראשונים שרק
הבערה לצורך דבר השווה לכל נפש הותרה ביום טוב, מדוע רב יהודה מתיר בעישון על גבי
חרס?

בראשונים שלושה הסברים לדינו של רב יהודה:

מהדורה ראשונית ללא הגהה

רש"י [ד"ה על] מפרש שכיוון שאין דרך להבעיר בחרס, הבערה זו כלאחר יד, ואין בה איסור תורה.

תוס' [ד"ה על] מפרש שרב יהודה סובר כירושלמי שגור של אבטלה מותר ביום טוב. הרא"ה [ד"ה אמר רב יהודה] מפרש: "ליכא מבעיר שאין האור נאחז בהן כלל אלא שהן כליין", אבקת הבשמים אינה נשרפת מחום החרס אלא מתנדפת, ולכן אין בעישון הפירות על גבי חרס, לא כיבוי ולא הבערה.

תוס' [ד"ה על] מפרש שרב יהודה המתיר לעשן פירות על גבי חרס סובר כירושלמי שגור של אבטלה מותר, מפני שלדעתו כל הבערה שאינה מיועדת לצורך אוכל נפש או לדבר השווה לכל נפש, מוגדרת כגור של אבטלה. הרשב"א [ד"ה גרסינן בירושלמי] חולק על הבנה זו, ולדעתו: מ"גמרא דילין ליכא למידק דאסור מדקא אסור הכא מבעיר, דהכא שאני שמבעיר לצורך מלאכה הא במבעיר לבטלה לא שמענו", לא ניתן לדייק מסוגייתנו שאסור להדליק גור של אבטלה, שסוגייתנו עוסקת כשמבעיר לצורך שריפת אבקת הבשמים, והירושלמי עוסק כשמדליק גור סתם שאינו משמש לכלום.

דברי הרשב"א אינם ברורים, מדוע הבערה לצורך שריפת אבקת הבשמים אסורה והבערה לגור של אבטלה מותרת, הרי מלאכה לצורך המועד קלה יותר ממלאכה שאינה לצורך המועד?

אולי ניתן לפרש, שלדעתו אין חייבים על גור של אבטלה כיוון שיכול לשמש לצורך המועד, אבל הבערת הבשמים משמשת רק לצורך הנאה שאינה שווה לכל נפש, והבערה כזו אסורה במועד [חשוב לציין שהרשב"א אינו יכול לקבל את הסבר התוס', שגור של אבטלה מבוסס על כך שהבערה ללא יצאה, שהרי הלכה שהבערה לחלק יצאה, והוא (בית מועד שער ג פ"ג) פוסק הלכה כירושלמי. התוס' פוסק שאין הלכה כירושלמי].

סיכום

נחלקו הראשונים בדין הבערה ביום טוב:

הרמב"ם סובר שבהבערה יש דין "מתוך", וכל הבערה מותרת אף שאין בה צורך המועד. הרשב"א [בית מועד שער ג פ"ג] סובר שדין "מתוך" נאמר רק בהנאה השווה לכל נפש. הבערה לצורך אוכל נפש או לצורך הנאה השווה לכל נפש, מותרת. הבערה לצורך הנאה שאינה שווה לכל נפש, אסורה מהתורה. הבערה סתמית [גור של אבטלה] מותרת מהתורה, אבל מדרבנן אסורה שרבי יוחנן פסק "לא תאסור ולא תישתרי", ואם אדם מדליק מעצמו אין מונעים אותו.

תוס' סובר שהיתר הדלקת גור של אבטלה מבוסס על הדעה שהבערה ללא יצאה, ואין הלכה כדעה זו, ואסור להדליק גור של אבטלה.

תורת אמך, ביצה כב-כג.

הלכה

הראשונים נחלקו האם מותר ביום שיש אור להדליק נרות לכבודו של בית הכנסת. הרשב"א [בית מועד שער ג פ"ג] סובר שגם ביום שיש אור נר של אבטלה, ולכן הוא פוסק ש"אין מורין לא לאסור ולא להיתר והבא להדליק אין מונעין אותו". הרא"ש חולק, ולדעתו נר של בית כנסת הוא צורך מצוה, ודין "מתוך" מתירו.

השו"ע [סי' תקיד סע' ה] פוסק כרא"ש, שמותר להדליק נרות בבית הכנסת אפילו ביום. המשנה ברורה [סק"ל] מוסיף שמותר להדליק נרות לכבוד ברית מילה, שאף זה כבוד המצוה וחיבובה.